

GLAGOLSKI NAPISI V P.C. SV. ROKA V BORŠTU (OBČINA KOPER, SLOVENIJA): NOVE PRIČE GLAGOLSKEGA PISMENSTVA V ISTRI

Brigitta MADER

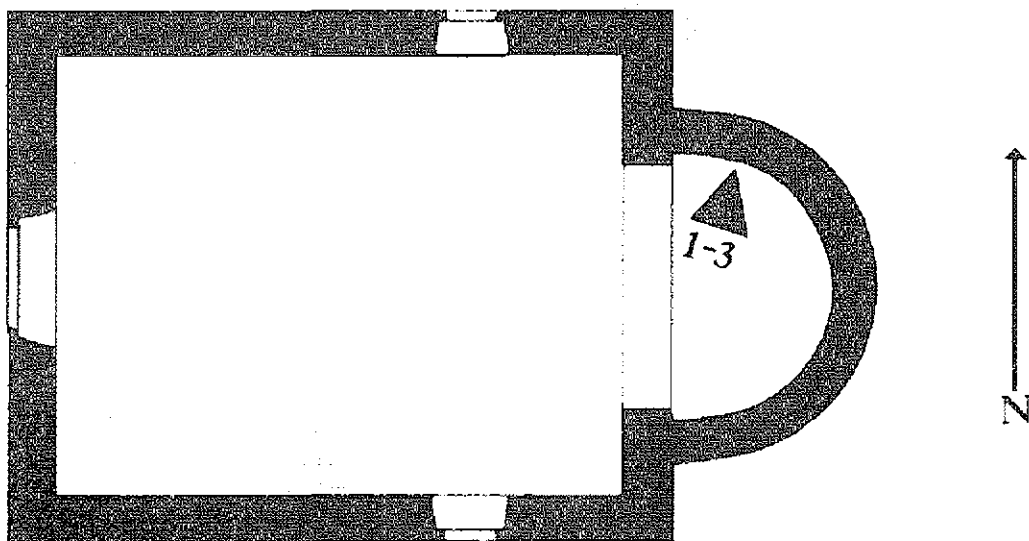
dr., 34100 Trst, Via Cordaroli 26, IT
dr., 34100 Trieste, Via Cordaroli 26, IT

IZVLEČEK

Avtorica obravnava tri nedavno odkrite glagolske vpraskane napise (iz let 1573, 1631, 1766) v cerkvi sv. Roka v Borštu. Napisi se časovno, prostorsko kot tudi jezikovno (hrvaščina, čakavsko-ikavsko) vključujejo v epigrafsko in rokopisno dobro dokumentirano dediščino glagolskega pismenstva v Istri (glej karto!). Prikazanih grafitov ne povezuje le s historično pogosto dokumentiranim pomanjkanjem glagoljaške duhovščine v nekdanji škofiji Koper in z dejavnostjo frančiškanskega samostana svetega Gregorja v Kopru, katerega menihi so bili tesno povezani z glagoljstvom, ampak tudi z epidemijami kuge v Istri.

Med nedavno (l. 1994) začetimi prenovitvenimi deli v cerkvi sv. Roka v Borštu, ki spada v faro Truske, so pod ometom v apsidi našli srednjeveške stenske poslikave. Med freskami, ki so doslej le delno odkrite in

zato še niso ovrednotene in datirane, so se poleg s čopičem naslikanega, k okrasju fresk spadajočega večvrstičnega besedila v latinici pokazali tudi naslednji trije glagolski grafiti - napisi.

*Tloris p.c. sv. Roka v Borštu (Zadnikar 1982, 197) z označeno lego glagolskih grafitov 1-3.
Grundriß der Kirche des Heiligen Rocchus (sv. Rok) in Boršt (Zadnikar 1982, 197) mit Bezeichnung
der Graffiti 1-3*

Nahajališče: (Sl. 1) Na levi strani apside, 131 cm od tal in 11 cm od roba levega apsidnega zidu (začetek napisa), znotraj rdeče freske, ki meji na svetlo polje spodaj z ostanki naslikanega latinskega napisa.

Pisava: Kurzivna glagolica v eni vrsti (dolgi 33 cm) z besedo nad vrstico (pri 22. cm); pretežno tanke in bolj privrtno vpraskane, povprečno 1,5 cm visoke črke; samo posamezne črke v prvi tretjini in proti koncu napisa so močnejše oz. vpraskane globlje; stanje ohranjenosti je na splošno srednje, površina stene je močno načeta zaradi zunanjih učinkov, rdeče barve na nekaterih mestih ni več; čitljivost je zelo slaba.

ČOMÉ MISECA JU L --- KA --- MAŠI(?) ? M ---

z ligaturo *p* in *a* v pada. Beseda "mesec" je zapisana v ikavski obliki "mīsec". Ime meseca "jul" je zaradi slabe ohranjenosti napisa nepopolno in ga je treba dopolniti z *č*, ustrezno roditeljsko končnico pri navajanju datuma. Tudi v nadaljnjih dveh črkah, *k* in *a*, je treba videti ostanek zgubljene besede. Po smislu bi na tem mestu morali vstaviti prislov *kada*: Zdi se, kot da je pisec tega napisa pozabil na besedo *pada* in jo je kasneje vnesel tik nad *kada*, pri čemer je *a* na koncu besede postavil višje, ker ga je na tem mestu ovirala morda že tedaj prisotna jamica v ometu. Težave povzroča branje zadnje še vidne besede v napisu. Ponuja se verjetna razlaga z besedo "maša", a 4. črka, najverjetneje *i*, takoj postavlja ob njej vprašaj; 5. črka je

nečitljiva, z jasno prepoznavno nadaljnjo črko *m*, nad katero je še znak, ki ga je mogoče interpretirati kot križec, pa se napis tudi že končuje. Nadaljnje besedilo ni več ohranjeno.

Leta 1766 meseca julija ko -?- pade ...

Nahajališče: Kot št. 1, le v skrajnem kotu ob zgornjem robu rdeče freske, 133 cm od tal in 58 cm od roba levega apsidnega zidu.

Pisava: V dolžini 3,5 cm so v vrhno plast vprskane posamezne črke kurzivne glagolice, velike ok. 0,5 cm; stopnja ohranjenosti je slaba.

Posamezne glagolske črke, domnevno *f*, *v*, *i* ali *e* in *č*, ki nimajo nikakršnega skupnega pomena.

Nahajališče: Na levi strani apside, 155,5 cm od tal in 104 cm od levega robu apsidnega zidu (začetek prve vrstice), v zgornjem obrobem delu nepopolno ohranjene freske treh drug ob drugem stoječih svetnikov. Zace-
nja se na rdečem ozadju tik ob svetniškem siju leve fi-
gure, se nadaljuje do rumeno tonirane avreole srednje-
ga svetnika in se končuje tik nad njegovim temenom.

Pisava: Kurzivna glagolica ob uporabi majuskul zaradi poudarka posameznih podatkov (datum, ime, priimek); dve vrsti, dolgi 25,8 oz. 17,5 cm, z drobnimi (posamezne do 0,5 mm globoko) vpraskanimi, lepo čitljivimi 0,5 do 2,7 cm velikimi črkami; razen pri redkih izjemah razpoke in jamice v ometu) je ohranjenost pretežno dobra.

Blue Cyan Green Yellow Magenta Black Grey

1. vrsta:

ČFNV MISECA PRVARA NA V DNI
.....

1573 miseca prvara na 3. dni

z ligaturo *p* in *r* v besedi *prvara* in *n* ter *a* v *na*; tako *na* kot tudi *n* v *dni* sta slabo ohranjena in delno oškrbljena. Tudi tu je beseda *mesec* zapisana v ikavskem narečju. Beseda *prvar* se kot izpeljanka iz latinskega *februarius* (SKOK 1971, 509) v glagolskih besedilih v Dalmaciji in Istri od 14. st. dalje uporablja za oznako meseca februarja (prim. ŠTEFANIĆ 1969, 1970; ŠUPUK 1957; FUČIĆ 1982).

2. vrsta:

T ADA UMRI IVAN ŠUPČIĆ
.....

tada umri Ivan Šupčić

z ligaturo *a*, *d* in *a* v *tada* ter *v* in *a* v *Ivan*.

1573 miseca prvara na 3. dni tada umri Ivan Šupčić

1573 na 3. dan meseca februarja tedaj je umrl Ivan Šupčić

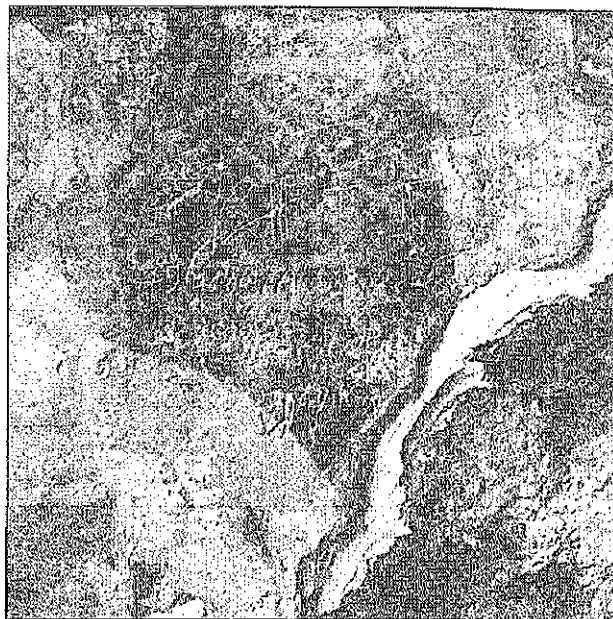
Ta napis je najstarejši v cerkvi sv. Roka. Približno 40 let po njeni posvetitvi 20. avgusta 1534 (NALDINI, 1700, 383) ga je neznana roka vpraskala na steno v apsidni. Sporočeno je le ime človeka, ki je tega dne umrl. Kdo je bil Ivan Šupčić, ki je zelo verjetno imel pomembno funkcijo v cerkvenem življenju, se ne da razbrati ne iz samega napisa ne iz njegove primerjave z drugimi glagolskimi napisi in rokopisi. Arhiv župnije Truske, ki bi bil najpomembnejši vir za identifikacijo te osebe, je leta 1943 popolnoma uničil ogenj.

NAPIS št. 3

Nahajališče: Na levi strani apside, 146 cm od tal in 136,5 cm od levega roba apsidnega zidu (začetek prve vrste), v zgornji tretjini freske treh svetnikov, na desni strani glave oz. nad levo ramo srednje figure na rdeči in okrašto rumeni podlagi; prvi dve vrstici potekata med zaključnima linijama oz. na zaključnih linijah vodoravnega okrasa v svetlo sivih vzorcih.

Pisava: Kurzivna glagolica v štirih vrstah, dolgih 15,5, 14,3, 12 in 5,4 cm; višina celotnega napisa je 14 cm; črke v velikosti od 0,5 do 2,7 cm so močne in (ponekod do 1 mm) globoko vpraskane v omet, ki je pri desnem spodnjem delu napisa uničen in je tudi sicer na več mestih poškodovan (razpoke, jamice v ometu, odpadla vrhnja plast, zbledela barva), kar zelo poslabšuje berljivost; z izjemo začetka druge vrstice je stanje ohranjenosti na splošno slabo.

Besedilo:

1. vrsta:

ČHJA Ė FR A
.....

1631 ja fra

s tilde nad letnico in *ja* ter z ligaturo *f* in *r* v *fra*.

2. vrsta:

JEROLIM VUČINOVIĆ
.....

Jerolim Vučinović

z ligaturo *v* in *u* ter *n* in *o* v priimku, ki ga je zaradi zelo slabe ohranjenosti dokaj težko prebrati. To še zlasti velja za zadnjo črko, ki je domala v celoti odkrušena (na tem mestu se omet in freska končujeta), a jo je po smislu mogoče interpretirati kot *č*. Težave so tudi pri 4. in 8. črki v priimku, ki ju je verjetno treba brati kot *i*. Zdi se namreč, da gre v obeh primerih za majuskuli, v nasprotju s kurzivnim *i* v *Jerolim*. Taka zamenjava črk je pogosta in je v tem primeru utemeljena zaradi poudarjenega priimka. Tako izpis imena kot tudi prva vrstica kažeta na izurjeno in značilno pisavo, ki je brez dvoma delo spretne in v rabi glagolice zelo usposobljene roke.

3. vrsta:

BI PRE K---BIUTO ?
.....

bi pre ka[da] bi u to ?

z ligaturo *p* in *r* v *pre* ter *t* in *o* v *to*. *Pre* je v dalmašinsko-istrskem prostoru (prim. tudi ŠTEFANIĆ 1969, 1970; FUČIĆ 1982) pogosto rabljena beseda namesto v glagolskih spomenikih običajnega popa za svečenika,

duhovnika ali tudi župnika (gr.-lat. presbyter/praesbyter; SKOK 1973, 61). V tej vrsti so le redke črke v celoti ohranjene (e, k, u, t, o). Ligatura *pr* v *pre* kakor tudi drugi bi sta poškodovana, vendar kljub temu sorazmerno dobro čitljiva. Prvi dve samo delno ohranjeni črki zelo verjetno pomenita *bi*. Glede na smiselni pomen in glede na prostor, ki je na voljo in na katerem ni več mogoče odkriti nikakršne sledi črk, je besedo, ki se začneja s *k*, mogoče dopolniti kot *kada*. Težavna je tudi interpretacija zadnje črke, ki je domala povsem uničena zaradi velike poškodbe freske na tem mestu. Še ohranjeni fragment bi utegnil kazati na *d* ali *z*. Po smislu bi bilo treba tu pričakovati natančnejši podatek o času ali kraju (najverjetneje o Borštu).

4. vrsta:

KUGA ?

.....

kuga ?

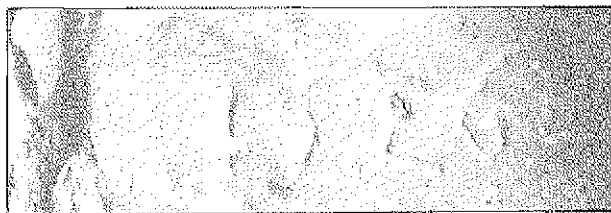
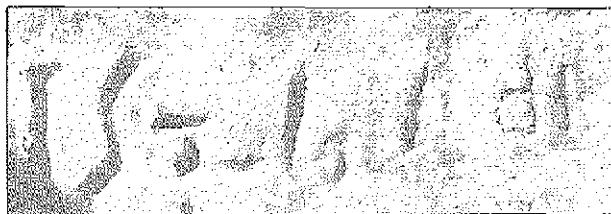
S skromnimi ostanki črke, ki bi jo bilo mogoče prebrati kot *t* ali *u*, se - zaradi poškodbe na freski - zadnja vrsta in z njo celoten napis končuje. Tudi na tem mestu bi po smislu, tako kot v prejšnji vrsti in ustrezno s tam uničenim tekstom, lahko bila zapisana natančnejša navedba kraja ali tudi časa.

1631 ja fra Jerolim Vučinović bi pre k[ada] bi u to --
-- kuga --

1631 sem jaz brat Jerolim Vučinović bil župnik ko je bila v tem --- kuga ---.

Žal je tretji napis, ki se po datumu vmešča med druga dva napisa in ima tudi najdaljše besedilo, nepopoln. Omemba kuge v letu 1631 kaže v zvezi z razširjenostjo te bolezni v Istri na zanimivo zgodovinsko podrobnost, ki se ujema tudi s poročili o njenih velikih epidemijah v letih 1630 in 1631 v Miljah, Kopru, Umagu, Lovrečici, Brtonigli, Novigradu, Poreču, Fažani in Pulju (SCHIAVUZZI 1888, 442 dalje in 447). Tudi zidavo same cerkve sv. Roka, ki je bila posvečena leta 1534, je morebiti mogoče povezati z razsajanjem kuge v začetku 16. st. v Trstu, Kopru (1511), Rižani, Lokvi in na Krasu (1525) (SCHIAVUZZI 1888, 447). Med njeno gradnjo so namreč na dveh mestih, na zunanjem zidu in na vhodnem pragu, vklesali letnico 1526; s tem dobí poseben pomen tudi dejstvo, da so jo posvetili prav sv. Roku, ki so ga od 15. st. dalje častili kot zaščitnika pred kužnimi boleznimi (KELLER, 1984, 494 dalje). Ni sicer znano, ali je tudi Ivan Šupčić (napis št. 2) umrl zaradi kuge, ki je 1573 razsajala v Kopru (SCHIAVUZZI 1888, 447), in je njegova smrt zato omenjena prav v cerkvi sv. Roka, vendar je zaradi ujemanja datumov taka domneva možna. Pomemben je tudi v napisu 3 navedeni podatek: "*ja fra Jerolim bi pre, jaz brat Jerolim sem bil župnik*". Iz te navedbe je namreč razvidno, da gre v tem primeru za frančiškana, ki je opravljal dolžnosti župnika. Iz zgodovinskih virov, navedenih v nadaljevanju,

namreč izhaja, da v koprski škofiji, kamor so spadale tudi Truske in z njimi Boršt, to nikakor ni bil osamljen primer.

Die Jahreszahl 1526 an der Außenmauer und an der Eingangsschwelle der Kirche des gl. Rochus in Boršt. Letnica 1526 na zunanjem zidu in na pragu cerkve sv. Roka v Borštu (Foto B. Mader).

Tako škof F. Zeno leta 1661 z bolečino opozarja na pomanjkanje duhovnikov, ki bi obvladali ilirski jezik (LAMPE 1905, 486), in v letih od 1691 do 1705 škof P. Naldini večkrat omenja, da je nujno potrebno semenišče za študij bogoslovcev, ki bi obvladali slovanski jezik, ter dodaja, da je zaradi tega že večkrat frančiškane zadolžil za poučevanje ljudstva v verskih naukih (LAMPE 1905, 621).

Frančiškani, ki jih omenja Naldini, so bili pripadniki tretjega reda v samostanu sv. Gregorija v Kopru, ustanovljenem 1467 kot dar plemiča Franja de Spalatis patru Martinu Novaku iz Zadra (IVANČIĆ 1910, 235), ki so "gojili ilirski jezik", kakor navaja koprski škof P. Morari leta 1633 v svojem poročilu v Rim (LAMPE 1905, 486).

Kot "ilirski jezik" - ta oznaka je bila od 15. st. dalje zelo v rabi posebno na področju pod beneško oblastjo - je bila poimenovana stara cerkvena slovansčina hrvaške redakcije. V tem smislu je treba razumeti tudi v latinskih in italijanskih virih večkrat omenjane "črke sv. Hieronima", kar je povezano z legendo, po kateri sv. Hieronim iz Dalmacije (Stridon) velja za očeta glagolice.

Frančiškani tretjeredniki so bili že od nekdaj tesno povezani z glagolskim izročilom. Za benediktinci so se od 13. st. dalje iz Zadra širili po Dalmaciji, severnih jadranskih otokih in Istri ter kot uporabniki in zastopniki glagolske književnosti prispevali pomemben delež tudi k njeni ohranitvi in širitvi. Frančiškanski bratje iz gregoriskega samostana v Kopru so zato bili najbolj primerni za prevzem dušnopastirskih dolžnosti v slovanskih farah, ki so ostale brez duhovnika. Zelo verjetno je tudi

fra Jerolim izhajal iz gregoritskega samostana v Kopru, kajti slovanskih duhovnikov je primanjkovalo že prej, kakor je razvidno iz škofu poslane prošnje 14. maja 1653 za dispenzo zaradi predčasne posvetitve v duhovniški stan. Bernardo Mihić, gvardijan in provincial provincial gregoritskega samostana (ŠTEFANIĆ 1956, 229) njej izrecno poudarja "veliko pomanjkanje duhovnikov v naši cerkveni provinci". Ta, v kurzivni glagolici napisana, prošnja je obenem tudi živ dokaz, da je bila glagolska književnost v rabi ne samo v liturgiji, ampak tudi v vsakdanjem življenju. Gledano z lingvističnega vidika, gre v takih dokumentih, kakor tudi splošno pri glagolskih napisih z napisi v cerkvi sv. Roka vred, za tedaj v Dalmaciji govorjeno hrvaščino čakavskega, pretežno ikavskega narečja, ki v leksiki kaže več romanskih potez, v katero se je pa na slovenskih tleh vrinilo le nekaj redkih slovenizmov (ZOR 1985, 185 dalje).

Ob razpustu samostana sv. Gregorija leta 1806 po odredbi francoske vlade (IVANČIĆ 1910, 237) se je zgubila tudi večina glagolskega pisnega bogastva iz samostanske dediščine; le nekaj ga je prišlo v koprski in tržaški arhiv oziroma v frančiškanski samostan sv. Ksaverija v Zagrebu (ŠTEFANIĆ 1956, 238 dalje in 241 dalje). Po ŠTEFANIĆU (1956, 235 in 367, op. 63) v Jugoslovanski akademiji v Zagrebu poleg brevirja iz leta 1688 hranijo tudi misal iz leta 1706 z rokopisno opombo z dne 26. maja 1734: "Ovo je misal Mostira S(veto)ga Grgura u Kopru."

Da glagolsko pismenstvo zunaj samostana sv. Gregorija ni bila v rabi samo za liturgične namene, ampak tudi v javnem življenju, se jasno kaže na primeru iz Krkavč. Tu je škof Zeno maja 1661 ob veliki vizitaciji v koprski škofiji našel tri "slovanske" mašne knjige in le eno latinsko - še en slovanski misal so našli v Kortah nad Izolo (LAMPE 1905, 486) - in 30 let kasneje je škof Naldini župniku ukazal, naj cerkvene matične knjige, ki jih je dotlej dosledno pisal v slovščini, dalje piše v italijanščini (LAMPE 1905, 621). Kakor se je izkazalo, brez uspeha, kajti matične knjige so do leta 1706 pisali v glagolici (KLODIĆ 1891, 242); zvezke iz let 1675-1688, ki sta jih pisala Mikula Smilović in Matija Svesić, zelo verjetno prav tako frančiškana (ZOR 1992, 54), še danes hranijo v župnijskem arhivu v Krkavčah (KOŠTIAL 1914, 71; PUCER 1991, 48). V Marezigah je v krstni knjigi glagolski zapis v Kaštelirju rojenega Marka Ružića, ki ga je, kakor navaja sam, leta 1774 škof Camuzio poslal v to faro iz samostana sv. Gregorija v Kopru (ŠTEFANIĆ 1956, 234).

Precej natančne podatke o razširjenosti glagolice v koprski škofiji najdemo tudi v poročilih koprskih škofov. Tako škof G. Rusca 20. februarja 1623 piše nunciju na Dunaju: "V vaseh, kjer prebivajo Slovani, je nekaj duhovnikov tega naroda in tega jezika, ki sveto mašo in obredne molitve berejo v tem jeziku in v pisavi sv. Hieronima... duhovniki pridigajo krščansko vero in živijo

po katoliških načelih, in vidi se, da imajo pri tem velike uspehe" (LAMPE 1905, 486). In leta 1633 škof Morari sporoča v Rim: "15 far ima dušne pastirje, ki so vsi pobožni. Povečini govorijo ilirski jezik in tudi mašo berejo v tem jeziku" (LAMPE 1905, 486). Po nekem vatikanskem viru iz leta 1626 je v seznamu cerkva, kjer opravljajo službo božjo v ilirskem jeziku in uporabljajo črkopis sv. Hieronima, prav tako naveden velik del obeh istrskih škofij, to je koprške in tržaške (PREMRU 1923, 21 dalje).

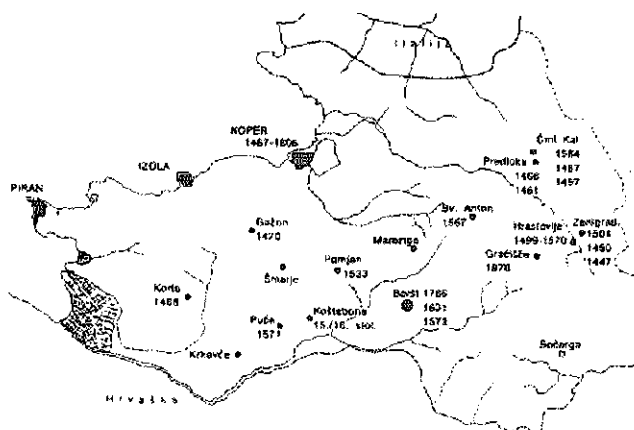
In res tudi v tržaški škofiji rokopisi iz dolinske fare (ŠTEFANIĆ 1970, 183 dalje in 194 dalje; BONAZZA 1977/78, 105 dalje; PANGERC) kakor tudi napisi v Miljah (MADER 1988), Kontovelu (FUČIĆ 1982, 216; MADER 1987) in v cerkvi sv. Ivana v Devinu (MADER 1987) pričajo o tamkajšnji razširjenosti glagolske pisave.

Povsem skladna z zgodovinskimi viri je tudi razširjenost glagolskega pismenstva v krajih Slovenske Istre. Napisi na kamnih po cerkvah in tudi stanovanjskih hišah iz 15. in 16. st. so še: v Predloki iz let 1461 in 1466 (FUČIĆ 1982, 289 dalje), Kortah nad Izolo iz leta 1468 (FUČIĆ 1982, 152), Gažonu iz leta 1470 (FUČIĆ 1982, 154), Koštaboni iz 15.-16. st. (FUČIĆ 1982, 219), Črnem Kalu iz 15. st. in iz leta 1548 (FUČIĆ 1982, 116 dalje), Sv. Antonu (=Pridvoru) iz leta 1567 (FUČIĆ 1982, 293) in v Pučah iz leta 1571 (FUČIĆ 1982, 294). Prav tako so znani vpraskani napisi iz 15. in 16. v cerkvah: v Zanimgradu od leta 1450 do leta 1564 (FUČIĆ 1982, 382 dalje), Hrastovljah od leta 1499 do leta 1570 (FUČIĆ 1982, 182-186) in Pomjanu iz leta 1533 (FUČIĆ 1982, 187).

Glagolski grafit iz leta 1766 v Borštu je torej za zdaj najmlajši primer takega napisa v Slovenski Istri in obenem edini napis iz 18. st. v Istri. Iz istega stoletja sta znana le dva zgubljeni napisa, in sicer prvi na oltarju cerkve sv. Ane pri Voloskem iz leta 1711 in drugi na zvonu župne cerkve v Moščenicah iz leta 1771 (FUČIĆ 1982, 361 in 249); iz leta 1876 je glagolski napis na zvoniku cerkve sv. Nikolaja v Gračišču (KLS I 1968, 131).

Vendar je glagolskih napisov, potem ko so v svoji pogostnosti v 16. st. dosegli nekak vrh, na splošno v 17. st. občutno manj (FUČIĆ 1982, 3, sl. 5-7). Da pa to ni pomenilo konca glagolskega izročila v koprski škofiji, med drugim potrjujejo "slovanske" mašne knjige in obredniki, ki jih je škof Porutti med vizitacijo leta 1760 posamezno našel v Gažonu, Šmarjah, Kortah, Kaštelu, Koštaboni in Pomjanu (LAMPE 1905, 621). Zato je Vjekoslav SPINČIĆ (1926, 43) v svoji razpravi o hrvaški književnosti v Istri koprsko škofijo s tremi italijanskimi in 13 "ilirskimi" farami upravičeno označil kot eno najbolj slovanskih v Istri.

Glagolski napisi v cerkvi sv. Roka v Borštu se torej prostorsko, časovno in jezikovno vključujejo v okvir

Karta razprostranjenosti glagolskih spomenikov (grafiti, napisi na kamnu, rokopisi in knjige) v istrski Sloveniji.

glagolske književnosti v Slovenski Istri, kakor je začrtan na osnovi zgodovinskih virov in napisnih ter rokopisnih spomenikov, in s svojo povezanostjo s krajem nastanka avtentično pričajo o razširjenosti vsakdanje rabe glagolskega pismenstva v 16., 17. in 18. stoletju.

Naj zadnja beseda velja upanju, da bo v prihodnosti mogoče nadaljevati odkrivanje fresk v apsidi cerkve sv. Roka, kar bo morda pripeljalo do odkritja novih glagolskih napisov.¹

L'autrice prende in esame tre graffiti glagolitici scoperti di recente nella chiesetta di San Rocco a Boršt. L'epoca, l'area e la lingua (il croato, ciacavo - icavo) cui appartengono li fanno risalire a quel patrimonio letterario glagolitico dell'Istria (vedi cartina!) ben documentato da epigrafi e manoscritti. L'autrice collega i graffiti non soltanto con la mancanza, spesso storicamente documentata, del clero glagolitico nell'allora diocesi di Capodistria e con l'attività del monastero francescano di San Gregorio a Capodistria, i cui monaci erano strettamente collegati con la realtà glagolitica, ma anche con le epidemie di peste in Istria.

BONAZZA S. 1977/78, Glagolica na Tržaškem, Goriskem in Čedadjskem, Goriski letnik 4/5. 103-116

FUČIĆ B. 1982, Glagoljski natpisi, Zagreb

IVANČIĆ St. 1910, Povijestne crte o samostanskom III Redu sv. O. Franje po Dalmaciji, Kvarneru i Istri i poraba glagoljice u istoj redodržani. Zadar

KELLER H. L. 1984⁵, Reclams Lexicon der Heiligen und biblischen Gestalten. Stuttgart

KLODIČ A., von SABLADOŠKI 1891, Slavische Sprache und Literatur, v/in: Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild - Das Küstenland. Wien. 231-249

KLS I = Krajevni leksikon Slovenije I, Ljubljana 1962

KOŠTIAL I, 1914, Matice v Krkavčah pri Kopru. Vjesnik
Staroslavenske Akademije II.

LAMPE E. 1905, Glagolica na Slovenskem. Dom in svet
XVIII. 481-486 in 621-623

MADER B. 1987, Non procul a fonte Timavi - Ein glagolitisches Graffito in San Giovanni di Duino (Italien). *Österreichische Osthefte* 29, 340-346

MADER B. 1987, Neue glagolitische Kritzelinschriften in Contovello bei Triest. Wiener Slawistisches Jahrbuch 33, 155-166

MADER B. 1988, Bemerkungen zu einer wenig bekannten glagolitischen Kritzelschrift in Muggia Vecchia. Österreichische Osthefte 30, 212-218

NALDINI P. 1700, *Corografia ecclesiastica o sia descrizione della città e della diocesi di Giustinopoli detto volgarmente Capo d'Istria*. Venezia

PANGERC B., b.l., Priimki in imena v Dolinskih glagolskih rokopisih. Neobjavljeno diplomsko delo, Univerza v Ljubljani

PREMRU M. 1923, Nekaj dokumentov o glagolici na Slovenskem. Časopis za zgodovino in narodopisje XVIII, 16-29

PUCER A. 1991, Krkavče. Slovenske istrske vasi 3. Ljubljana

SCHIAVUZZI B. 1888, Le epidemie di peste bubbonica in Istria. AMSIA 4/3-4, 423-447

SKOK P. 1971, 1973, Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I, III, Zagreb

SPINČIĆ V. 1926, *Crnice iz hrvatske književne kulture*
Istre, Zagreb

ŠTEFANIČ V. 1956, Glagoljaši u Kopru 1467-1806. Starine 46. 203-329

ŠTEFANIĆ V. 1969, 1970, Glagoljski rukopisi Jugoslavenske Akademije I-II, Zagreb

ŠUPUK A. 1957, Šibenski glagoljski spomenici. Zagreb
ZADNIKAR M. 1982, Romanika v Sloveniji. Ljubljana

ZOR J. 1985, Glagolska pričevanja na Slovenskem.
Bogoslovni vestnik 45/2, 183-191

ZOR J. 1992, Glagolica in Slovenci. Revija Ministrstva
za znanost in tehnologijo R Slovenije 22/1. 43-61

1 Konzervatorska in restavratorska dela MZVNKD iz Pirana se nadaljujejo pod vodstvom J. Bernika. (Op. redakcije).